

TÜRKİYE’DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDEN SÜT İNEKÇİLİĞİNİN ÖNEMİ VE YURT İÇİ HASILAYA KATKISI VE DE DIŞ ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Zübeyir TURAN¹
Dilek ŞANVER²
Kezban ÖZTÜRK³

Özet

İnsanın varoluşundan itibaren yaşamını sürdürebilmesi için gerekli gıdaları alması gerekmektedir. Süt ve süt ürünleri besin değeri açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada Dünyada ve Türkiye’de süt ve süt ürünlerinin üretimi, tüketimi ve dış ticarete etkisi incelenmiştir. Süt ve ürünleri ile ilgili üretim, tüketim ve dış ticaret bilgileriyle ilgili verilere kayıt dışılığın oldukça fazla olmasından dolayı ulaşılmamasını güçleştirmiştir. Türkiye’nin büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısının yüksek bir düzeyde olmasına rağmen elde edilen süt miktarı ancak tüketimi karşılayabilmektedir. Elde edilen süt ürünlerinin de ihracatı yapılmaktadır. Dış ticaretteki payı yeterli seviyede olmasa da; Balkanlar, Asya, Amerika ve Ortadoğu gibi birçok bölgedeki ülkeler ile ticarete bulunmaktadır. İç pazarda ise yeterli tüketim alışkanlığının olmaması, yem ve mazot fiyatlarındaki artış, kooperatifleşmede geri kalınması gibi birçok nedenle bu sektörün gelişmesini engellemektedir. Ayrıca ihracat verileri yoğurt dışında çok düşüktür. İthalatta ise tüm ürünlerde oldukça düşük düzeydedir ki bu Türkiye’nin süt ve süt ürünlerinde sadece kendi ihtiyacını karşılayabildiğini göstermektedir. Gelecek dönemlerde sektöre verilen desteklerin artması, tüketimin artması için toplumun bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süt ve süt ürünlerinin üretimi, tüketimi, dış ticarete etkisi, ihracatı ve ithalatı.

THE IMPORTANCE OF DAIRY CATTLE BREEDING IN THE LIVESTOCK SECTOR IN TURKEY, CONTRIBUTION TO DOMESTIC OUTPUT AND COMPARISON WITH FOREIGN COUNTRIES

Abstract

From the beginning of human existence is required to obtain the necessary nutrients for the survival of life. In terms of nutritional value of milk and dairy products is very important. In this study, milk and milk products in Turkey and world production, consumption and foreign trade effect was investigated. Milk and related products production, consumption and foreign trade for quite a lot of information to the data due to the informality made it difficult to reach. Although the number of cattle and small ruminants in Turkey at a high level is obtained, the amount of milk, however, is able to meet consumption. The export of milk products obtained. Although the share in foreign trade are not sufficient, the Balkans, Asia, the Americas and trade with many countries in the region such as the Middle East. The lack of adequate consumption habits in the domestic market, the increase in feed and fuel prices, impeding the development of this sector for kooperatifleşmed back to stay for many reasons. Also export the data except for yogurt is very low. All products imports is at very low levels in Turkey, which implies that only in milk and milk products was able to meet their own needs. In future periods to increase public awareness needs to be increased consumption of support to the sector.

Keywords: Production and consumption of milk and dairy products, foreign trade effect, exports and imports.

¹ Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, z_turan63@hotmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, İktisat Bölümü, dilekbuyukkaya06@gmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, İşletme Bölümü, kzbn_oztrk0121@hotmail.com

GİRİŞ

Hızla büyüyen dünya nüfusunun gıda ihtiyacına olan talebi artmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte sanayileşme başta İngiltere olmak üzere tüm Avrupa'ya ardından diğer ülkelere yayılmıştır. İki büyük Dünya savaşıyla sanayi her defasında öncelikli sektör olarak görülmüştür. Bu süre zarfında tarım ve hayvancılık sektörü geri planda kalmıştır. Gelişmiş ülkelerde büyümenin motoru sanayileşme olarak öngörülür. Gelişmemiş ülkelerde ise tarım ve hayvancılık birincil sektör olarak kalmıştır. Aslında sanayileşme bir bütün olarak irdelendiğinde tarım ve hayvancılıkta modernizasyona gidilmesi, geleneksel yöntemlerden kaçınılmasıyla gerçekleşir. Modernizasyonun sayesinde alınan verim yükselir, ülke geliri artar.

Türkiye coğrafi açıdan hayvancılık için oldukça elverişlidir. GSYH'ye etkisi de göz ardı edilemez derecededir. Ancak verilere bakıldığında; büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı yeterliyken, süt üretimi iç pazara yetecek düzeydedir. Süt ve süt ürünlerinde kayıt dışı ekonominin varlığı, tüketim alışkanlıklarında süt ve süt ürünlerinin ötelenmesi bu sektörde avantaj sağlanacakken dezavantaj olmamıza neden olmaktadır. Üstelik et fiyatlarındaki artış beraberinde kesime giden hayvan sayısını artırmıştır. Besin olarak değeri yüksek olana ve her yaş grubuna hitap eden süt ve süt ürünlerinin ötelenmesine rağmen fiyatındaki yükseliş acı bir gerçektir.

Bu çalışmada süt ve süt ürünlerinin üretimi, tüketimi, dış ticaretteki etkisi, süt ve süt ürünleri sektörünün önemi, ülke ekonomisine etkisi incelenmesinin yanında; diğer ülkelerdeki süt ve süt ürünleri sektörüyle mukayesesi yapılmıştır.

I. TÜRKİYE'DE BİR SEKTÖR OLARAK SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ SANAYİSİ

I.I. Süt ve Süt Ürünlerinin Tanımı ve Özellikleri

Süt ve süt ürünleri insan sağlığı açısından önemli temel besin kaynaklarıdır. Süt, hayvanların meme bezlerinin bir sekresyonu olup; yağ, protein, mineral madde ve sudan oluşan kompleks bir karışımdır. Tüketilen süt çeşidi toplumların kültürüne göre farklılık göstermektedir. Ancak ülkemizde süt denildiğinde akla ilk olarak inek sütü gelmesine karşın tüketilmekte olan sütler inek, keçi, koyun ve manda sütü olmak birlikte dört çeşittir.

Yeterli ve dengeli beslenebilmek için süt ve süt ürünleri hayatımızın vazgeçilmezi olmuştur. Süt ve süt ürünleri; protein, kalsiyum, fosfor, B2 vitamini ve B12 vitamini olmak üzere birçok besin ögesinin temel kaynağıdır. (Et ve Süt Kurumu:2017)

I.II. Süt ve Süt Ürünleri Sanayisinin Tarihi

Dünyada yaklaşık 150 yıllık bir geçmişi olan süt ve süt ürünleri sanayisi, Türkiye'de 20. yüzyılın başlarında küçük süthane ve mandıralar durumunda oluşmuşken, 1957 yılında Atatürk Orman Çiftliği bünyesinde ilk modern süt fabrikası şeklinde üretime başlamıştır. Daha sonra 1963 yılında çıkarılan bir yasa ile kurulan Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) (özelleşinceye kadar) ülkenin farklı yerlerinde 40' a yakın fabrikası ile üretim yaparak, Türkiye sütçülüğüne katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra, 1970'li yıllardan itibaren özel sektör de süt endüstrisine ilgi göstermiştir. Bu dönemde, modern fabrikalarda süt ve ürünleri üretilmeye başlanmıştır. 80'li yıllar mevcut bazı mandıra ve fabrikaların modernizasyona gittiği, 90'lı yıllar ise, bazı modern süt işletmelerinin yabancı firmalarla ortaklıklar kurmaya başladığı bir dönem olmuştur.

Sanayi devrimiyle birlikte önemini yitiren tarım ve hayvancılık sektörü, artan dünya nüfusuna paralel olarak tekrar önemini kazanmaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle modern fabrikalarda

üretim olanakları gelişmiştir. Son dönemlerde özellikle biyolojik teknoloji ve organik tarım üzerinde durulmaktadır. Bu süreç içerisinde ülkemizde de süt sanayiinin genel yapısı ve karakteri değişerek, yavaş yavaş geleneksel yapıdan sıyrılmış, büyük ve modern işletmeler gelişmiş teknolojileri ile sektörde yerini almıştır. (Demirbaş vd. 2002: 15)

I.III. Türkiye’de Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayıları

Yıl	Sığır	Manda	Büyükbaş Toplamı	Koyun	Keçi	Küçükbaş Toplamı
2006	10.871.364	100.516	10.971.880	25.616.912	6.643.294	32.260.206
2007	11.036.753	84.705	11.121.458	25.475.293	6.286.358	31.761.651
2008	10.859.942	86.297	10.946.239	23.974.591	5.593.561	29.568.152
2009	10.723.958	87.207	10.811.165	21.749.508	5.128.285	26.877.793
2010	11.369.800	84.726	11.454.526	23.089.691	6.293.233	29.382.924
2011	12.386.337	97.632	12.483.969	25.031.565	7.277.953	32.309.518
2012	13.914.912	107.435	14.022.347	27.425.233	8.357.286	35.782.519
2013	14.415.257	117.591	14.532.848	29.284.247	9.225.548	38.509.795
2014	14.223.109	122.114	14.345.223	31.140.244	10.344.936	41.485.180
2015	13.994.071	133.766	14.127.837	31.507.934	10.416.166	41.924.100
2016*	14.182.876	141.065	14.323.941	33.239.147	10.794.915	44.034.062

*2016 Haziran ayı itibarıyla

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı: 2017

Tablo 1’de Türkiye’nin son on yıllık büyükbaş ve küçükbaş süt üretimi sağlayan hayvan sayılarına bakılmıştır. Coğrafi şartlar gereği ülkemiz hayvancılık için elverişli ortamlar sunar. Genel olarak tabloya bakıldığında küçükbaş hayvancılık büyükbaş hayvancılıktan daha fazladır. Türkiye’nin iklim yapısı, yaz kuraklığının varlığı ve arazinin durumu büyükbaş hayvancılıktan ziyade küçükbaş hayvancığa olanak sağlayabilmektedir.

Tablo 2: Yıllar İtibariyle Sağılan Hayvan Sayısı (Baş)

Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2006	4.187.931	10.245.894	2.420.642	36.353	16.890.820
2007	4.229.440	10.109.987	2.420.642	30.460	16.633.517
2008	4.080.243	9.642.170	1.997.689	32.610	15.751.542
2009	4.133.148	9.407.866	1.830.814	32.361	15.404.189
2010	4.384.130	10.583.608	2.582.539	35.726	17.563.350
2011	4.761.142	11.561.144	3.033.111	40.218	19.395.615
2012	5.431.400	13.068.428	3.502.272	38.205	22.040.305
2013	5.607.272	14.287.237	3.943.318	51.940	23.889.767
2014	5.567.176	14.287.237	4.401.173	54.795	24.535.135
2015	5.535.773	15.362.927	4.578.494	62.999	25.540.193

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı: 2017

Tablo 2’de hayvan sayısına paralel olarak sağılan hayvan sayısı da değişmiştir. Hayvanların cinsine, yaşlarına ve biyolojik durumları bakılmaksızın koyun sayısının yarısı kadar koyun sağılmaktadır. 2015 yılında yaklaşık 30 milyon koyundan 15 milyonu sağılabilmektedir. Sığır, manda ve keçi de aynı şekilde değişmektedir. Bilindiği üzere; sahip olunan hayvanın niteliği ve verim gücü, sayıdan çok daha önemlidir. Türkiye’de hayvan varlığına bakılırsa, birim başına

verimlilik düzeyi oldukça düşüktür. Türkiye’de son yıllarda sığır sayısında görülen azalmaya rağmen süt üretiminde ve verimlilikte sağlanan sınırlı artışlar; damızlık hayvan ithalatı ve ıslah çalışmalarında olanaklar ölçüsünde sağlanan teknik başarıdan kaynaklanmaktadır. (İçöz,2004:11)

I.IV. Türkiye’de Süt ve Süt Ürünleri Sanayisi

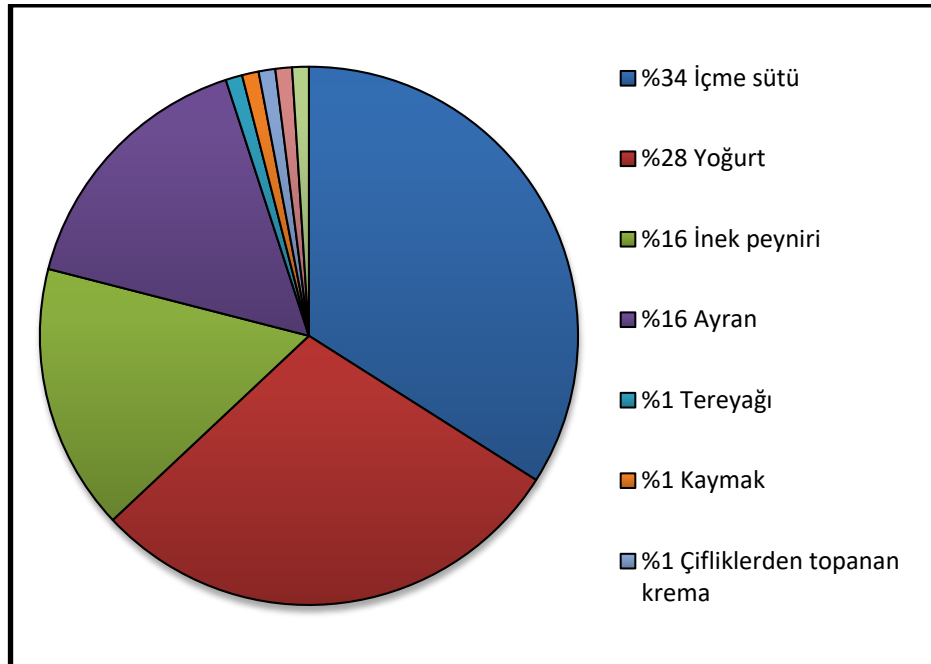
Türkiye’de hayvancılık genel ekonomi ve tarım sektörü içinde önemli bir yere ve potansiyele sahiptir. Hayvansal üretim faaliyetleri bazı bitkisel ve yan ürünlerin değerlendirilmesi, işgücü verimliliğinin artırılması, İşletme karının artması, doğal ve ekonomik koşullardan kaynaklanan risk faktörünün azaltılması vb. faktörler işletmelere olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca dengeli beslenme yönünden toplum sağlığı açısından önem taşımaktadır. (Vural, Fidan, 2007:51)

a. Süt ve süt ürünleri sektöründe üretim

Tarım ve hayvancılık sektöründe üretimde bulunan yaklaşık 3.076.650 işletmenin sosyoekonomik yapısına baktığımızda; fazla sayıda, küçük ölçekli, zayıf sermaye yapısına sahip, pazar için üretimde bulunmayan, geleneksel üretim anlayışını sürdüren işletmelerin bulunduğu görülmektedir. Bu durum üretimin artırılmamasındaki en önemli faktördür. Hayvancılık işletmelerinin ölçeklerinin küçüklüğü, kırsal ekonomik kalkınmadaki etkinliği azaltan önemli bir etmendir. Üretim maliyetlerinin de yüksek olduğu bu işletmelerin, işletme ölçeklerini büyütecek politika ve modellerin oluşturulması rekabet gücünü artıracaktır. Hayvancılıkta, işletme yapılarındaki bu durum ile birlikte diğer bir önemli konu da üretimde yaşanan verim düşüklüğüdür. (Sakarya,2009: 7-8)

Üretim ve tüketim seviyesinin düşük olmasının yanı sıra sektörde dağınık ve küçük birimlerde üretilen sütün toplanması ve dağıtılmasında yaşanan zorluklar, üretilen sütün önemli bir miktarının üretim biriminde tüketilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Süt ve süt ürünlerinin tüketiminin bir toplumun geleceği ve insan sağlığı açısından son derece önemli olması sektörün hem beşeri hem de ekonomik boyutunu tetikler. (Tan, Dellal, 2001: 27)

Şekil 1: Süt ve süt ürünlerindeki üretim miktarının dağılımı: 2015

Kaynak: Ambalajlı Süt Ve Süt Ürünleri Derneği (ASUDER):2015

Şekil 1’den hareketle Türkiye’de süt ve süt ürünlerinin büyük payı içme sütünü kapsamaktadır. İçme sütünü takiben yoğurt, peynir ve ayran geldiği görülmektedir. %1’lik paylarda ise tereyağı, kaymak, krema ve diğer peynir çeşitleri oluşturmaktadır.

Türkiye sahip olduğu doğal kaynaklar ve ekolojik koşullar dikkate alındığında, küçük ve büyük baş hayvan yetiştiriciliği bakımından elverişli şartlara sahiptir. İşletmelerin başarısında; kullanılan hayvan materyalinin ırkı, yaşı ve verim düzeyi belirleyici bir role sahiptir. Hayvan materyali ve yönetim kalitesi sonucunda ortaya konulan faaliyet birimlerinin üretim değeri ve işletmenin tarımsal geliri, önemli ekonomik başarı ölçütlerindedir. İşletmelerde gelirin %54-65 den fazlasının süt satışından sağlanmaktadır. Bu nedenle inek başına elde edilen verim işçilik ve diğer giderlerin karşılanması noktasında üretim değerinin altında olmamalıdır. Aynı maliyetle bir inekten yılda 5000 kg süt almak yerine 7000 kg süt alan bir işletmede karlılığın mukayese bile edilemeyeceği açıktır. Üretim ve pazarlamaya ait birçok problemin yanında, ürün maliyetlerinde ve dolayısıyla ürün fiyatlarında meydana gelen sürekli artışlar, hem üreticiyi hem de tüketiciyi etkilemektedir. Maliyetlerin hesaplanması ve maliyet analizlerinin yararı sadece fiyat ve fiyat artışlarının nedenlerini belirlemek ile sınırlı değildir. Bunun yanında, işletme analizleri, işletme bütçe ve planlarının hazırlanması, karlılık analizleri ve verimlilik gibi birçok işletmecilik fonksiyonunun yerine getirilmesinde maliyet çalışmalarının önemi büyüktür. Süt maliyetini oluşturan en önemli maliyetin yem olduğu düşünülürse, bu artış oranlarının sütün üretim maliyetine yansımaları kaçınılmazdır. Süt işletmelerinde fabrika yemi yerine olabildiğince kendi yem kaynaklarını kullanan işletmelerin yem gideri azalacak ve buna bağlı olarak üretim maliyetleri düşerek işletmenin kârlılığı artacaktır. (Şahin vd.2001: 19-21)

Tablo 3: Yıllar İtibariyle Süt Üretimi (Ton)

Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2006	10.867.302	794.681	253.759	36.358	11.952.100
2007	11.279.340	782.587	237.487	30.375	12.329.789
2008	11.255.176	746.872	209.570	31.422	12.243.040
2009	11.583.313	734.219	192.210	32.443	12.542.186
2010	12.418.544	816.832	272.811	35.487	13.543.674
2011	13.802.428	892.822	320.588	40.372	15.056.211
2012	15.977.838	1.007.007	369.426	46.989	17.401.262
2013	16.655.009	1.101.013	415.743	51.947	18.223.712
2014	16.998.850	1.113.937	463.270	54.803	18.630.859
2015	16.933.520	1.177.228	481.174	62.751	18.654.682

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı: 2017

Tablo 3’de Türkiye’deki 10 yıl içerisindeki büyükbaş ve küçükbaş hayvanların süt üretime bakılmıştır. Yıllar itibariyle artmış gözükse de 2008-2009 yılları arasında azalma söz konusudur. Genel ekonomi şartlarındaki durgunluk hayvancılık sektörünü de etkilemiştir. Yem, süt ve et üretimlerinde ki maliyet artışından kaynaklanan bozulma neticesinde hayvan varlığındaki düşüş hızlanmış, et fiyatlarının artmasıyla da sağılan hayvanlar büyük oranda kesime gönderilmiştir. Bu durum hayvan varlığını azaltmıştır.

Türkiye toplam süt üretiminin %91,7’sini inek sütü, %6’sını koyun sütü, %2’sini keçi sütü ve %0,3’nü manda sütü oluşturmaktadır. Ülkemizde 24,000 adet dolaylarında gıda maddesi üreten tesis olduğu ve bunların yaklaşık % 16 ‘sının süt ve süt ürünlerini üreten tesisler olduğu bilinmektedir. Türkiye’de inek başı yıllık süt verimi 19 litre iken, gelişmiş ülkelerde 6 bin- 8 bin litre arasında değişmektedir. Türkiye’de 10 milyon litre süt üretilmektedir. Ancak bunun sadece 3 milyon litresi kayıt altına alınmış durumdadır. Yani süt üretiminde %70 kayıt dışı üretim söz konusudur. Kayıtlı sütün yani çiftçilerden süt işleme fabrikalarına satılarak değerlendirilen sütün 3 milyon litre olduğu bilinmektedir. Ülkemiz kotasının yükseltilebilmesi için diğer 7 milyon litrelik sütün de kayıt altına alınması gerekmektedir; sütünü temiz sağılan hijyenik tedbirlere dikkat eden, sütünü bir üniteye kayıtlı

olarak satan, sütünü 16 dakika içinde artı 4 dereceye düşüren işletmeler ayakta kalabilecek, diğerleri ise piyasadan çekilmek zorunda kalacaklardır. (<http://www.kto.org.tr>)

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının, hayvancılıkta ithalatı yavaşlatma ve yerli üretimi hızlandırma süreciyle milli tarımın varlığı söz konusu olabilir. Bu süreçte çeşitli iller üretim fonksiyonuna göre sınıflandırılıp mera, düve ve damızlık gibi çeşitli üretim bölgelerine göre kümelenmektedir. Hatta üretim bölgelerinde devlet mazot desteği de işlerlik kazandıracaktır. (Tutan, 2016: 54)

b. Süt ve süt ürünlerinde tüketim

Süt bileşiminde 85 dolaylarında farklı besin bileşen bulundurmaktadır. İnsanın günlük tüketmesi gereken süt miktarı içinde bulunduğu koşullara göre değişmektedir. Günlük olarak tüketilmesi gereken süt miktarı bebeklerde 700 g, çocuklarda 400 g, gençler için 350 g, yetişkinler için 250 g ve yaşlılık döneminde 350 g civarındadır. Türkiye’de kişi başına içme sütü tüketimi 15 kg/yıl iken, AB’de 95 kg/yıl, ABD’de 95 kg/yıl, Rusya’da 94 kg/yıldır. Türkiye’de üretilen sütün neredeyse %40’ı tüketiciye çiğ süt olarak temin edilmektedir. Modern fabrikalarda işlenen süt oranı yaklaşık %20 iken, olanakları düşük mandıralarda işlenen süt miktarı ise %40’dır. (Tutumlu, 2011: 4-9)

Dengeli ve yeterli beslenme, başta tüketici alışkanlıkları, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi olmak üzere birçok unsur tarafından etkilenmektedir. İnsanların süt ve süt ürünleri tüketim alışkanlıklarının ortaya konması ve gelir düzeylerinin tüketim miktarlarına etkisinin saptanması, sağlıklı bir toplum oluşturmak için gereklidir. Bu konuda ülkemizde yapılan çalışmalarda süt tüketiminin yetersiz olduğu görülmektedir.(Tarakçı, vd. 2003: 15)

Süt ürünleri tüketimiyle ilgili kültürel geleneklerin önemine karşın Türkiye nüfusu kişi başına tüketim açısından diğer ülkelere göre geride kalmaktadır. (<http://ankaratb.org.tr:2017>)

Şekil 2: Kişi başına süt ve süt ürünleri tüketim değişimi

Kaynak: <http://www.asuder.org.tr:2017>

Şekil 2’den hareketle; Süt ve süt ürünleri tüketimi rakamlarının tespit edilmesi, yüksek orandaki kayıt dışını etkisiyle, oldukça zordur. Üretilen sütün tüketim miktarına eşit olduğu kabul edildiğinde, 2015’de kişi başına süt ve süt ürünleri tüketimi süt eşdeğeri olarak yaklaşık 236 kg olarak hesaplanmıştır. 2012-2014 döneminde kişi başına yıllık süt tüketimi değerleri % 3,4’lük bir yıllık bileşik büyüme oranı sergilerken, 2015 yılında %0,85’lik bir düşüş görülmüştür. Bunun da nedeni tüketim alışkanlıkları, fiyat seviyesindeki dalgalanmalar, sektörel etki, gelir düzeyi gibi unsurlar tetikler.

c. Süt ve süt ürünleri sektöründe fiyat düzeyi ve dalgalanma

Dünya süt ürünleri üretimi son 30 yılda özellikle de 1980’li yılların başından itibaren değişmeye başlamıştır. Süt ürünleri üretiminde meydana gelen bu değişim süt ürünleri tüketimini ve ticaretini de etkilemiştir. 1980’li yıllara kadar dünya ticaretinde süt ürünleri ağırlıklı olarak peynir ve tereyağı olarak işlem görürken son yıllarda bu ürünlerin yanı sıra yoğurt, dondurma ve süt tozu gibi ürünlerinde dünya ticaretinde önem kazandığı görülmektedir.(Terin, 2014: 54)

Ülkemizde kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça tüketimde de artışlar olmaktadır. Türkiye süt ürünlerinde kendine yeterli yani iç talebin yerli üretimle karşılandığı bir ülkedir. Türkiye’de süt ve süt ürünleri fiyatları serbest piyasada şartlarında arz ve talebe göre oluşmaktadır. Sütün kolay bozulabilir olması ve depolanma kabiliyetinin sınırlı olması nedeniyle üretimden sonra hemen arz edilmesi gereklidir. Bu sebeple, süt fiyatları düşse bile üretici sütünü, düşen fiyattan satmak durumunda kalmaktadır. Ülkemizde, süt üretiminde en önemli etken sütün ana girdisi olan yem fiyatı olmaktadır. (<http://planlama.mevka.org:2011>)

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Çiğ Süt Fiyatları

Aylar (3 Aylık)	Yıllar (Dönemler/Fiyat)						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ocak	0,735	0,80 Tl	0,90 Tl	1,00 Tl	1,15 Tl	1,15 Tl	1,21 Tl
Şubat	Tl						
Mart							
Nisan	0,64 Tl	0,80 Tl	0,90 Tl	1,05 Tl	1,15 Tl	1,15 Tl	-
Mayıs							
Haziran							
Temmuz	0,65 Tl	0,80 Tl	0,90 Tl	1,05 Tl	1,15 Tl	1,15 Tl	-
Ağustos							
Eylül							
Ekim	0,75 Tl	0,90 Tl	1,00 Tl	1,15 Tl	1,15 Tl	1,15 Tl	-
Kasım							
Aralık							

Kaynak: (<http://www.ulusalsutkonseyi.org:2017>)

Tablo 4’den hareketle, süt üretim maliyetlerini etkileyen temel faktör iklim ve arazi şartlarından kaynaklanan yem üretim miktarı ve yem maliyetleridir. Ülkemizin kaliteli yem yetersizliği ve buna bağlı üretim maliyeti; hayvancılığımızın gelişmesinin ve süt üretiminin en büyük sorunlarından biridir.

I.V. Süt ve Süt Ürünleri Sektörünün Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Etkisi

Gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYİH), bilindiği üzere bir ülkenin ekonomik büyüklüğünün birkaç ölçütünden biridir. GSYİH, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir. Yani belli bir zaman; bir ay, üç ay ya da bir yıl olabildiği gibi, GSYİH genellikle bir yıl için ele alınır.

Sanayileşmeyle birlikte diğer ülkeler de olduğu gibi Türkiye’de de tarım ve hayvancılık geri planda kalmıştır. Ancak hızlı büyümeyle artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için tarım ve hayvancılık sektörü dikkatleri çekmiştir.

Türkiye’de tarım, avcılık ve ormancılık sektörünün GSYİH’deki payı 2004 yılında yüzde 9,3’ten 2011 yılında yüzde 7,9’a gerilemiştir. Bu düşüşün nedeni genel ekonomik durumun gerilemesi olabilmektedir. Toplam tarımsal üretimde hayvansal üretimin payı ise 2003 yılında yüzde 29’dan, 2010 yılında yüzde 32’ye yükselmiştir. Hayvansal üretimin 2010 yılı değeri 38 milyar TL olarak gerçekleşmiş, buna en büyük katkıyı sığır eti ve inek sütü yapmıştır. Türkiye de son yıllarda hayvansal ürünlerin ithalatı ve ihracatı önemli ölçüde artmıştır. Bu da dış ticarete süt ve süt

ürünlerinin payını artmıştır. Ayrıca süt ve süt ürünleri ihracatının 2023 yılında 4,5 milyar dolara çıkması beklenmektedir. (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 5-7)

Ekonominin belini büken kayıt dışı ekonominin varlığından dolayı reel veriler yansıtılamamaktadır. Özellikle sokak sütçülüğünün varlığı bu duruma örnek teşkil eder.

Hayvancılık sektörü, hayvan türlerine göre hesaplanmaktadır. Sektörün üretim değerinin hesaplanmasında hayvan sayıları ve teknik katsayılar esas alınmaktadır. Hayvan sayıları il ve ilçe tarım müdürlüklerinden derlenmektedir.(TÜİK, 2012: 25)

I.VI. Süt ve Süt Ürünleri Sektörünün Yaşadığı Temel Sorunlar

Türkiye’de hayvancılık sektörünün geri planda kalmasına rağmen çiğ süt elde etme düzenli olarak artmıştır. Bu da profesyonel besi çiftliklerin artmasına, teşviklerin artmasına, uygulanana tarım ve hayvancılık politikalarına bağlanabilmektedir. Hızlı artan nüfusun talep koşullarının gelirlerine ve alışkanlıklarına bağlı olarak, artması, ayrıca süt ve süt ürünlerinin tüketimin vazgeçilmez oluşuyla süt ve süt ürünleri sektörünün önemini artırmaktadır. Diğer bir değişle süt ve süt ürünlerinin esnekliği diğer harcama kalemlerine göre düşüktür.

Tarım ve hayvancılık sektöründe birlik olmayışı; örgütlenme çabalarının yokluğu, bunun neticesinde pazarlama sorunları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca süt işletmelerinin dağınık olması, kalite düşüklüğü, fiyat istikrarsızlığı, yüksek maliyet, süt arz talep dengesizliği, kayıt dışılık, bilgi eksikliği, hayvan hastalıkları gibi birçok sorun vardır. Temelde gıda fiyatlarındaki artışın birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlar kısaca, küresel ısınma ve bunun getirdiği kuraklığa bağlı olarak ürün arzında yaşanan sorunlar, petrol fiyatlarındaki artışların üretim girdileri ve nakliye gibi maliyet unsurları üzerindeki olumsuz etkileri ve yem bitkilerine olan talebin artması sayılabilmektedir. (Kıymaz ve Saçlı, 2008: 5)

Hayvancılık, ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma en yüksek katma değer oluşturan ve en düşük maliyetle istihdam imkânı sağlayan bir sektördür. Sanayide günümüzde bir kişiye istihdam imkânı yaratabilmek için asgari 80 bin dolarlık yatırıma ihtiyaç duyulurken, hayvancılıkta bunun beşte biri kadar kaynak yeterli olmaktadır. Sanayi kesimi ile karşılaştırıldığında aynı miktar yatırım ile hayvancılıkta 5 kat daha fazla sayıda kişiye iş imkânı yaratılabilmektedir. Ancak hayvancılık sektörüne verilen değer bunu tersi olduğu görülmektedir. Ülkemizin konumu gereği hayvancılık sektöründe avantajlıken bunu dezavantaja çevirmektedir. (Peşmen, Yardımcı,2008: 5)

II. DÜNYA ÜLKELERİYLE TÜRKİYE’NİN BİR SEKTÖR OLARAK SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

II. I. Süt ve Süt Ürünleri Sektöründe Dünya’da Genel Durum

Dünyadaki yaklaşık 150 milyon hane, süt üretimiyle uğraşmaktadır. Son on yılda, gelişmekte olan ülkeler küresel süt üretimindeki paylarını arttırmıştır. Bu büyüme çoğunlukla üretkenlik artışından ziyade hayvan üreticilerinin sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkede, süt verimi düşük kaliteli yem kaynakları, hastalıklar, pazarlara ve hizmetlere sınırlı erişim (ör. Sağlık, kredi ve eğitim) ve süt üretiminde süt ürünlerinin düşük genetik potansiyeli ile sınırlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki bazı ülkeler uzun zamandır süt üretim geleneğine sahiptir ve süt veya ürünleri diyetinde önemli bir role sahiptir. Süt üretiminde son 30 yılda, dünya süt üretimi, 1983'te 500 milyon tondan 2013'de 769 milyon tona, yüzde 50 oranında artmıştır. Hindistan, dünyanın en büyük süt üreticisi ve % 18'i küresel üretimin ardından Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Pakistan ve Brezilya'yı izlemektedir. Afrika'daki süt üretimi yoksulluk ve bazı ülkelerde olumsuz iklim koşulları nedeniyle gelişmekte olan diğer bölgelerden daha yavaş büyümektedir. En

fazla süt fazlalığına sahip ülkeler Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, Avustralya ve İrlanda'dır. Süt açığının en fazla olduğu ülkeler Çin, İtalya, Rusya Federasyonu, Meksika, Cezayir ve Endonezya'dır. (FAO:2017)

Birçok Avrupa ülkesinde üretilen sütün neredeyse tamamına yakını ambalajlı süt üretiminde kullanılır.

a. Dünyada süt ve süt ürünleri üretimi

Dünya süt üretimi, istikrarlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. 2010 yılından itibaren dünya ekonomisinde görülen iyileşme ve nüfus artışı süt ve süt ürünlerine olan talebi arttırmış bu da süt ve süt ürünleri fiyatlarının yükselmesi yönünde önemli bir baskı oluşturmuştur.

Demografik olarak bakıldığında, artan nüfus neticesinde gıda ürünlerine olan talep de artmıştır.

Tablo 5: Dünya Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Varlığı (milyon baş)

Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda
2006	1383	1106	844	180
2007	1389	1108	855	184
2008	1407	1096	877	187
2009	1416	1076	899	190
2010	1427	1078	909	192
2011	1399	1043	875	195

Kaynak: (www.ulusalsutkonseyi.org: 2017)

Tablo 5'ten hareketle dünyada sığır sayısı diğer büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısına oranla fazladır. Ayrıca 2011 yılında büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısındaki azalma söz konusudur. Bu da genel ekonomik şartlara, oluşan hayvan hastalıklarına ve de et Fiyatlarındaki artıştan dolayı hayvanların kesime gönderilmesine bağlanabilir.

Tablo 6: Türlerine Göre Dünya Süt Üretimi (milyon ton)

Hayvanlar	Yıllar					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sığır	561,7	573,8	585,1	586,2	597,6	606,6
Koyun	9,2	9,1	8,9	9,4	9,8	9,2
Manda	81	84,2	85,4	88,3	92,2	93
Keçi	15,1	15,9	16,1	16,4	17,2	15,8
Toplam	668,8	685,1	697,7	702,3	719,2	730,1

Kaynak: (www.ulusalsutkonseyi.org: 2017)

Tablo 6'da görüldüğü gibi sığırdan elde edilen süt miktarı diğer büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt miktarına göre fazladır.

Tablo 7: Yıllara ve Ükelere Göre Dünya Çiğ Süt Üretimi (Milyon Ton)

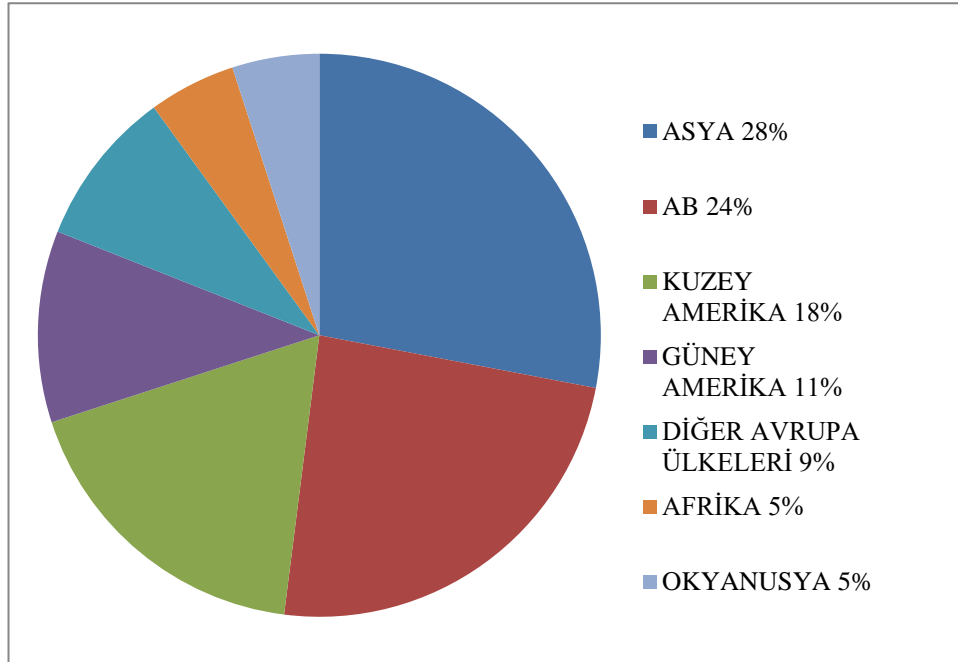
Ükeler	2010	2011	2012	2013	Ükeler	2010	2011	2012	2013
Hindistan	122	128	136	136	İngiltre	14	14	14	14
Abd	87	89	91	91	Polonya	12	12	13	13
Çin	41	41	42	40	Hollanda	12	12	12	12
Pakistan	35	37	38	39	Arjantin	10	10	11	12
Brezilya	31	31	32	34	Ukrayna	10	11	11	11
Almanya	30	30	30	31	Meksika	11	11	11	11
Rusya Federasyonu	29	32	32	31	İtalya	11	11	11	11
Fransa	24	25	25	25	Avustralya	9	9	9	10
Yeni Zelanda	17	17	19	19	Kanada	8	8	9	8
Türkiye	14	15	17	18	Özbekistan	6	7	7	8
Toplam	725	743	760	769					

Kaynak: TC. Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı:2016

Tablo 7’den hareketle, Hindistan, Çin, ABD, Almanya, Türkiye, Pakistan, Fransa ve Yeni Zelanda gibi birçok ülkelerde süt üretimi artışı görülmektedir. Meksika ve İtalya’da üretim miktarı sabit kalmıştır.

2016 yılında dünya çiğ süt üretimi 2015 yılına göre %1,6’lık bir artış göstermiştir. Ülke bazında bakıldığında şehirleşme ve kişi başı yıllık gelir seviyesinin artmasının talebi olumlu etkilemesi gibi nedenlerle başta Hindistan olmak üzere Pakistan, Türkiye, Çin, İran ve Suudi Arabistan’da süt üretiminin artmasının beklenmektedir. (TC. Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı:2016)

Şekil 3: Dünyada İnek Sütü Üretiminin Dağılımı

Kaynak: (International Diabetes Federation: 2015)

Şekil 3’ten hareketle Dünya ülkelerinde en çok süt ve süt ürünleri üretiminin Asya kıtasında olduğu görülmektedir. Bu da coğrafi ve iklim şartlarının büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa uygun

olduğunu gösterir. Asya'dan sonra AB ülkeleri gelir; yüzölçümü küçük olsa da sanayileşme ve fabrikasyonun etkisiyle süt ve süt ürünlerinde üretim Dünya ülkelerine kıyasla 2. sırada gelmektedir.

b. Dünyada süt ve süt ürünleri tüketimi

Dünya geneline bakıldığında, farklı coğrafyalardaki tüketim alışkanlıklarına, hava koşullarına ve üretilen tarım ürünlerinin çeşitliliğine bağlı olarak süt tüketimlerinde farklılıklar görülmektedir. Okyanusya ve Avrupa bölgesindeki tüketim Afrika ve Asya'ya kıyasla daha üst seviyededir. Özellikle kuzey Avrupa ülkelerinde, başta Finlandiya, İrlanda, Birleşik Krallık, Estonya ve İzlanda olmak üzere, kişi başı yıllık içme sütü tüketimi 100 kg'ın üzerindedir. Finlandiya, Estonya ve İrlanda'daki yıllık kişi başı içme sütü tüketimi, AB ülkeleri kişi başı içme sütü tüketimi ortalamasının iki katı kadardır. Asya ve Afrika ülkelerinde kişi başı içme sütü tüketimi diğer bölgelere göre daha düşükken, Çin dünyada kişi başı süt tüketiminin düşük olduğu' ülkelerdendir. (Onurlubaş, Çakırlar, 2016: 211-212)

Dünya genelinde bölgesel süt tüketimi, üretilen ve ticareti yapılan süt ve süt ürünleri miktarı ile belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle üretim miktarı ile yapılan ihracat ve ithalat karşılaştırılarak bölgesel tüketim bulunmaktadır. Bu veriler altında dünyadaki toplam süt miktarının büyük bir çoğunluğu Asya ve Avrupa'da tüketilmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinde süt ve süt ürünleri alanında kendi kendine yeterlilik oranı %100'ün altında olduğunda söz konusu bölgede ithalat gerçekleştirilir. Dünya'da, kişi başı süt tüketiminde yıllara göre dalgalanmalar olduğu görülmektedir, örneğin 2013 yılında bir önceki yıla göre AB ülkelerinde de %0,1 gibi küçük bir artışla 67,40 lt/kişi, Yeni Zelanda'da %3,4'lük düşüşle 74,10 lt/kişi, olmuştur. Güney Amerika ülkelerinden Brezilya'da %3,5'lik artışla 59,60 lt/kişi, Arjantin'de ise %2'lik artışla 53,10 lt/kişi olmuştur. Çin'de ise %7,5'lik artış ile 11,50 lt/kişi, ABD ise %1,2'lik düşüşle 92,70 lt/kişi olarak gerçekleşmiştir. (Ataseven ve Gülaç, 2014: 3)

Türkiye'de ise süt ve süt ürünlerinde tüketim, günlük alınması gereken süt miktarını çok altındadır. Aynı şekilde süt ürünleri içinde bu durum geçerlidir. Bu da bilinçli bir tüketim alışkanlığının olmadığını gösterir.

II. II. Dünya Genelinde Süt ve Süt Ürünlerinde Dış Ticaret ve Fiyatlar Seviyesindeki Dalgalanmalar

Dünya ekonomisinde oluşan olumlu gelişmeler, kişi başına düşen gelir ve nüfustaki artış süt ve süt ürünlerinin tüketiminin artmasına neden olurken, süt ve süt ürünleri fiyatlarındaki artışta süt ve süt ürünleri üretiminin artmasına neden olmuştur. Dünya süt üretiminde 1990'lı yıllarda AB ve ABD en önemli süt üreticisi ülke konumunda iken son yıllarda gerek AB gerekse ABD'nin dünya süt üretimindeki payları azalırken, Hindistan ve Çin'in süt üretimindeki payı giderek artmaktadır. Dünyada süt üretimine paralel olarak süt ürünleri üretimi ve tüketimi de artmaktadır. Dünya süt ürünleri ithalat piyasasında Çin, Rusya, Meksika, Japonya ve Cezayir öne çıkan ülkelerdir. Stratejik bir ürün olması nedeniyle dünyada birçok ülkede, süt ve süt ürünleri yüksek ithalat vergisi ve kota gibi tarife dışı engellerle korunmaya devam etmektedir. (Terin, 2014: 62)

II. III. Süt ve Süt Ürünleri Sektöründe Uygulanan Politikalar ve Dış Ticaretteki Önemi

Bir ülkede tarım sektörünün kalkınması o ülkenin ekonomik gelişmişliğiyle ilgilidir. Dünya ülkeleri dikkate alındığında, gelişmiş ülkelerde tarım, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla desteklenmektedir. Bunun nedeni, stratejik öneme sahip olan tarım sektörünü desteklemede bu ülkelerin ekonomik güce sahip olmalarıdır. (Yavuz, 2000: 20)

Tablo 8: Türkiye'nin Ülkelere Göre Süt ve Süt Ürünleri İhracatı (Milyon\$/ Bin Ton)

Ülkeler	2011		2012		2013		2014		2015	
	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar
Irak	57,7	20,7	72,8	26,4	87,9	31,2	90,8	29,6	75,8	25,3
S. Arabistan	38,5	12,8	40,1	13,4	45,1	14,8	53,3	17,1	53,0	16,7
Kuveyt	12,2	3,7	11,9	3,7	15,1	4,2	13,7	3,8	15,1	4,2
BAE	8,4	2,6	8,2	2,6	10,1	3,2	11,1	3,6	13,4	4,7
Ürdün	5,4	1,4	4,4	1,2	4,6	1,3	12,2	3,0	10,4	2,7
KKTC	9,9	4,3	9,5	3,1	9,8	3,5	9,9	3,2	9,3	3,6
Azerbaycan	7,3	2,7	9,6	3,4	13,2	4,0	13,5	4,0	7,4	2,4
Pakistan	13,0	6,0	2,2	2,7	3,7	2,8	2,2	2,4	6,3	5,4
Mısır	4,2	2,5	4,5	3,5	7,7	5,5	16,0	8,0	5,9	5,4
Bangladeş	4,7	1,6	1,3	1,3	2,0	1,4	8,6	5,4	5,2	5,0
Libya	7,1	9,0	8,8	9,4	3,8	2,0	4,8	1,8	5,0	3,1
Suriye	8,9	6,5	1,9	1,9	3,5	2,2	2,4	1,6	4,7	2,9
Katar	3,0	0,8	3,0	0,9	3,1	0,8	3,4	0,9	4,4	1,2
ABD	1,9	0,3	2,6	0,5	3,3	0,7	2,9	0,5	3,3	0,7
Japonya	0,1	0,0	0,1	0,0	8,5	6,3	13,9	9,4	3,1	3,1
Bahreyn	1,7	0,6	2,2	0,7	2,4	0,8	2,2	0,7	2,8	0,9
Lübnan	3,8	0,8	2,6	0,6	3,2	0,7	3,2	0,7	2,6	0,6
Arnavutluk	2,7	1,1	2,5	1,1	3,1	1,4	2,1	1,0	2,3	1,4
Türkmenistan	1,2	0,7	1,7	1,0	2,3	1,2	3,3	1,5	2,3	1,4
Gürcistan	0,8	0,3	1,0	0,5	1,7	0,8	2,5	1,3	2,3	1,4
Toplam	226,0	95,4	225,3	98,0	281,6	20,7	347,5	136,9	270,6	113,3

Kaynak: TC. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı:2016

Türkiye'nin ülkelere göre süt ve süt ürünleri ihracatı incelendiğinde başta Irak olmak üzere Orta Doğu ülkelerinin 2015 yılındaki ihracatımızın %70'ine yakın bir kısmını kapsadığı gözlemlenmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye; Ortadoğu, Balkanlar, Amerika ve Asya ülkeleriyle süt ve süt ürünleriyle ilgili dış ticarete bulunmaktadır.

Süt ve süt ürünlerinde son tüketim tarihleri kısa olduğu için diğer gıda maddeleri gibi dayanıksız tüketim malıdır. Bu yüzden yakın ülkelere ticareti daha olanaklıdır. Ancak teknolojinin gelişmesiyle birlikte süt ve süt ürünlerinde dayanıklılık artırılmıştır. Bu da ihracatını cazip hale getirmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin hayvansal ürünler ithalat ve ihracatında bir artış meydana gelmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde hayvan ve hayvansal ürünleri ithalatı sırasıyla 105 ve 1,9; ihracatı ise 0,85 ve 2,3 kat artmıştır. Türkiye'nin başlıca hayvansal ürün ihracat pazarları Asya, Orta Doğu, Arap Yarımadası ve Avrupa'dır. (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 15)

Gelişmiş ülkelerde tarımsal ekonominin lokomotifi olan hayvancılık, iki açıdan son derece önemlidir. Bunlardan birincisi çok düşük maliyetli istihdam yaratması, ikincisi ile kalitesiz veya insan beslenmesine uygun olmayan yem kaynaklarının kaliteli insan gıdasına dönüştürmesidir. Hayvancılık sektörü, ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma en yüksek katma değer oluşturan ve en düşük maliyetle istihdam imkânı sağlayan bir sektördür. (Görgülü, vd. 2003: 6)

Türkiye, coğrafi ve kültürel yapısı gereği hayvancılığa oldukça elverişlidir. Ancak Türkiye'de hayvancılık, bitkisel üretimin yanında ve ikincil faaliyet olarak kalmıştır. Tarımda ileri ülkelerin çoğunda, hayvancılığın tarımsal üretim içerisindeki payı oldukça yüksektir. Türkiye'de ise hayvansal üretim bitkisel üretimden sonra gelmektedir. Tarımsal destekler de, bugüne kadar ağırlıklı olarak bitkisel üretime yönelik olmuştur. Son yıllarda, tarım politikalarında reform kapsamındaki düzenlemelerle, hayvancılığın geliştirilmesine yönelik olabilmektedir. (Ören, Bahadır, 2005:1)

İçme sütü niteliğindeki süt genel olarak iç tüketimde kullanılmaktadır. Dış ticarete konu olan süt ise süt mamullerinin süt eşdeğeri karşılığıdır. Planlı dönemin başlangıcından itibaren süt ve süt ürünleri sektöründe sübvansiyon ve pazar politikaları, kredi politikaları, hayvan varlığı ve

yetiştiricilik tekniklerini iyileştirme ve hayvancılıkta örgütlenme çabaları ile ilgili çeşitli yapısal politikalar uygulanmıştır. Fakat bu politikaların sürekli ve yeterli düzeyde olmayışından dolayı sektörde istenilen duruma henüz gelinememiştir Türkiye’de süt sektörünün istenilen seviyeye gelmesi için hem üretim, hem tüketim ve hem de dış ticaret politikalarının birbirleri ile uyumlu bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Üretimde kültür ırk oranının artırılmasıyla hayvan başına verimliliğin yükseltilmesi yoluna gidilirken, halkın süt ve süt ürünleri tüketimini artırmaya yönelik tüketici politikalarının uygulanması gerekmektedir. Dış ticarete ise kaybedilen pazarların yeniden kazanılmasına yönelik politikalar gerekmektedir. (Tan, Ertürk, 2000: 19-27)

SONUÇ

Sonuç olarak bir değerlendirme yapıldığında, Süt ve süt ürünleri sektörü Türkiye’de iç tüketime yetebilmektedir. Dış ticaretteki payı oldukça azdır. Raf tüketim ömrünün oldukça kısa olmasından dolayı ticareti zor olduğu düşünülse de teknolojinin gelişmesiyle bakterileri sayısının değiştirmesiyle ticareti olanaklı kılmıştır. Ancak Türkiye’de süt ve süt ürünlerinin gelişmiş ülkelere kıyasla tüketim alışkanlıkları yeterince olmayan, yeterince bilinçlenmeyen bir toplum profili mevcuttur. Üretim aşamasında büyük besi çiftliklerinden yoksun olunması, sütçülerin birlik içinde olmayışı ayrı bir sorundur. Ayrıca pazarlama sorunları da başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Toplumun sağlıklı bireyler yetiştirebilmesi için süt ve süt ürünlerini tüketimin yaygınlaşması gerekir. Süt ve süt ürünleri sektöründe gerekli destekler, teşvikler artırılmalıdır. Okulda süt programına süreklilik kazandırılmalı, ihracattaki payı artırılmalıdır. Bu sayede ülke gelirine katkı sağlar.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı az olan ancak tüketimi ve ticaretteki payı yüksek olan ülkeler mevcuttur. Hayvan sayısında ziyade süt üretimi önemlidir. Bu da kültür ırkları, dezenfektan ortam ve modern işletmeler ile olmaktadır. Türkiye’de sokak sütçülüğünün bir meslek olarak görülmesi yüzünden ambalajlı süt tüketimi yaygın olamamaktadır. Ayrıca et fiyatlarında artış ile hayvanların kesime gönderilmesinden dolayı istenilen süt üretilmemektedir. Toplumuz süt ve süt ürünleri tüketimi konusunda bilinçlendirilmelidir. Süt ve süt ürünlerinin üretimi daha etkin ve daha verimli olmalıdır. Bu sektördeki fiyat dalgalanması kontrol edilmelidir. Tüm bunların sonucuyla sağlıklı bireyler ve güçlü bir ekonominin oluşmasına olanak sağlar.

KAYNAKÇA

- Ataseven, Y.Z. Gülaç, Z. N. (2014). Süt Ve Süt Ürünleri. Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları, Ankara, 3
- Dellal, İ. Tan, S. (2001). *Türkiye’de Süt Sektörü ve Sütçülük Politikaları*.
- Demirbaş, N. Karagözlü, C. Akbulut, N. (2002). *Dünya’da Ve Türkiye’de Süt Ve Süt Ürünlerindeki Gelişmeler*. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 15
- Görgülü, M. Kutlu, H.R. Gül, A. (2003). *Türkiye Hayvancılığı; Hedef 2023 - Sorunlar, Çözüm Yolları Ve Politika Arayışları*. Adana,6
- İçöz, Y. (2004). *Bursa İli Süt Sığırcılık İşletmelerinin Kârlılık Ve Verimlilik Analizi*. Ankara, yayın no:116, 11
- Kıymaz, T. Şaçlı, Y. (2008). *Tarım Ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar Ve Öneriler*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayın Ve Temsil Dairesi Başkanlığı Basım Şube Müdürlüğü Yayınları. Ankara, 5

- Onurlubaş, E. Çakırlar, H. (2016). Tüketicilerin Süt Ve Süt Ürünleri Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 211-212
- Ören, M. N. Bahadır, B. (2005). Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Hayvansal Ürün Politikaları ve Bu Politikalar Sonucu Ortaya Çıkan Transferler. *Hayvansal Üretim*, 46(1), 1
- Peşmen, G. Yardımı, M. (2008). Avrupa Birliği’ne Adaylık Sürecinde Avrupa Birliği’ne Adaylık Sürecinde Türkiye Hayvancılığının Genel Durumu. *Veteriner Hekim Derneği Dergisi*, 79(3), 51
- Sakarya, E. (2009). Küresel Kriz Ve Hayvancılık. *Aktüel*, Cilt: 80 Sayı: 1, 7-8
- Şahin, K. Gül, A. Koç, B. Dağistan, E. (2001). Adana İlinde Entansif Süt Sığırcılığı Üretim Ekonomisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi (J. Agric. Sci.)*, 11(2): 19-21
- Tan, S. Ertürk, Y.E. (2000). Türkiye I. Besi Ve Süt Hayvancılığı Sempozyumu Bildirileri. Ankara, 19-27.
- Tarakçı, Z. Selçuk, Ş. Şahin, K. Coşkun, H. (2003). Üniversite Öğrencilerinin İçme Sütü Tüketim Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi (J. Agric. Sci.)*, 13(1), 15
- Tc. Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2014). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Hayvancılık*. Ankara, 5-7
- Tc. Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2014). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Hayvancılık*. Ankara, 15
- Terin, M. (2014). Dünya Süt Ve Süt Ürünleri Üretim, Tüketim, Fiyat Ve Ticaretindeki Gelişmeler. *İğdir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 54-62
- Tutan, M. U. (2016). Milli Tarım Projesi Ve Çiğ Süt Üretimine Etkileri. *Süt Kardeşler Dergisi*, Aralık 2016, 54
- Tutumlu, Ş. (2011) 10-15 Yaş Aralığındaki İlköğretim Öğrencilerinde Süt Ve Süt Ürünleri Tüketim Alışkanlığı, Laktoz Sindirim Güçlüğü Ve İntoleransı Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Konya, 4-9
- Tüik, (2012). Üretim Ve Harcama Yöntemi İle Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Tahminleri Kavram, Yöntem Ve Kaynaklar. Ankara. 25
- Vural, H. Fidan, H. (2007). Türkiye’de Hayvansal Üretim Ve Hayvancılık İşletmelerinin Özellikleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13(2), 51
- Yavuz, F. (2000). Türkiye’de Tarım Politikası. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 31, Özel Sayı, 20
- <http://ankaratb.org.tr/> adresinden 30.03.2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://dergipark.gov.tr/> adresinden 30.03.2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://planlama.mevka.org.tr/> (2011). Konya süt ve süt ürünleri sektörü değer zinciri ve analizi kümeleme çalışmaları. Bölgesel araştırma raporları serisi, yayın nu 6,
- <http://www.esk.gov.tr/tr/10904/Sut-nedir>, adresinden 29.03.2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.fao.org/home/en/> adresinden 01.04.2017 tarihinde alınmıştır
- <http://www.idf.org/> adresinden 01.04.2017 tarihinde alınmıştır
- <http://www.kto.org.tr/> adresinden 29.03.2017 tarihinde alınmıştır
- <http://www.tarim.gov.tr/>, adresinden 28.03.2017 tarihinde alınmıştır.

<http://www.tarim.gov.tr/>. (2016). Süt ve süt ürünleri sektörü dış pazar çalışması. *Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği Ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Yayınları*. Ankara

<http://www.ulusalsutkonseyi.org.tr/> adresinden 30.03.2017 tarihinde alınmıştır

<https://www.asuder.org.tr/veriler/turkiyede-sut-ve-sut-urunleri/sut-urunleri-uretimi-2015/> adresinden 28.03.2017 tarihinde alınmıştır.